

Mniej znani prekursorzy świętokrzyskiej geologii - Jerzy Gągol

Ojcem polskiej geologii jest Stanisław Staszic (1755-1826). Pierwszym geologiem, który przedstawił syntezę geologii Polski opartą na współczesnych (obowiązujących do dziś) zasadach tej nauki był Jerzy Bogumił Pusch (1790-1846). Obaj badacze główną uwagę poświęcili Górom Świętokrzyskim. To postaci wybitne, ogólnie znane.

Poniżej przypomniano sylwetki niektórych mniej znanych, działających w regionie świętokrzyskim geologów i geologicznych poszukiwaczy. Przyjęto umowne kryterium: osoby urodzone przed 1800 r.

Przytoczone biogramy pochodzą z przygotowywanego przez autora „Świętokrzyskiego słownika biograficznego geologów”. Dane bibliograficzne opublikowanych prac wymienionych niżej geologów zawierają bibliografie retrospektywne:

- R. Fleszarowa, 1966 - Retrospektywna bibliografia geologiczna Polski oraz prac Polaków z zakresu nauk o Ziemi 1750-1900. Wydawnictwa Geologiczne, Warszawa.
- S. Czarniecki, Z. Martini, 1972 - Retrospektywna bibliografia geologiczna Polski oraz prac Polaków z zakresu nauk o Ziemi 1750-1950. Uzupełnienia. Wydawnictwa Geologiczne, Warszawa.

BECKER WILHELM GOTTLÖB ERNST - (? - 1836), górnik i geolog, absolwent Akademii Górniczej we Freibergu, nadradca górniczy. Od 1816 r. pracował na wysokich stanowiskach w górnictwie Królestwa Polskiego. Od 1818 r. prowadził bardzo kosztowne i długotrwałe poszukiwania złóż soli i solanek na Pomorzu. Wykonał m.in. szyby poszukiwawcze w Owczarach koło Buska, Gadawie, Solcu i w Szczerbakowie. Szyb w Solcu stał się podstawą rozwoju uzdrowiska i działa do dziś. Szyb w Szczerbakowie, ukończony w 1827 r., osiągnął 396 m głębokości (najgłębszy ówczesny szyb poszukiwawczy w Europie), a z jego dna wykonano jeszcze 56-metrowy otwór wierniczy. Becker wykonał też liczne wiercenia poszukiwawcze (Nękanowice, Pobiednik, Złotniki, Czernichów, Wąsów, Biórków Mały, Goszczyce, Marszowice, Zalesie). Poszukiwania zakończyły się niepowodzeniem, a badacz zmarł w trakcie realizacji wiercenia w Biórkowie Wielkim. W 1830 r. Becker opublikował w Niemczech książkę, w której opisał swoje badania („Ueber die Flötzgebirge im Südlichen Polen, besonders in Hinsicht auf Steinsalze und Soole”). Becker był posiadaczem dużego zbioru minerałów (5 594 okazy), który w 1820 r. sprzedał Szkole Akademiczno-Górniczej (Akademii Górniczej) w Kielcach.

Herman G., Gągol J., 1992 - Słone historie. Gazeta Lokalna (kielecki dodatek Gazety Wyborczej), 4.09.1992 r.; **Gągol J., Herman G.**, 2009 – Od szybu w Gadawie do odwiertu Dobrowoda G-1 koło Buska Zdroju. Posiedzenia Naukowe Państwowego Instytutu Geologicznego, t. 65; **Kleczkowski A.S.**, 1974 - Jerzy Bogumił Pusch – ostatni okres życia i działalności 1830-1846. Prace Muzeum Ziemi, nr 21, Prace z Zakresu Historii Nauk Geologicznych, cz. 2, s. 65-104; **Kosiński W.**, 1884, - O badaniach geologicznych, dokonanych w gubernii kieleckiej i radomskiej w ciągu lata roku 1880. Pamiętnik Fizjograficzny, t. 4, s. 69-82; **Pusch G.G.**, 1836 - Geognostische Beschreibung von Polen, so wie der übrigen Nordcarpathen-Länder. Stuttgart, Tübingen, t. 2; **Szczepański J.**, 1997 - Modernizacja górnictwa i hutnictwa w Królestwie Polskim w I połowie XIX w. Rola specjalistów niemieckich i brytyjskich. Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Kielce.

BLÖDE GOTTLÖB FRIEDRICH - (? w Geyer w Saksonii - 1866 w Petersburgu), geolog niemiecki. Był absolwentem Akademii Górniczej we Freibergu i już w czasie studiów zaprzyjaźnił się z J. B. Puchem. Przybył do Polski w 1816 r., gdzie został komisarzem, a następnie inspektorem Dyrekcji Górniczej. Do 1834 r. pracował w dozorcostwie w Miedzianej Górze. Później, w związku z likwidacją tego dozorcostwa (czasową likwidacją kopalni), przeszedł do służby rosyjskiej i z jej ramienia odbył m.in. podróż geologiczną do Finlandii. Opublikował (w języku niemieckim) pięć interesujących prac dotyczących geologii Gór Świętokrzyskich. W pracy wydanej we Wrocławiu w 1830 r. opisał utwory paleozoiczne oraz złoża i minerały w nich występujące ("Über die Übergangs-Gebirgsformation im Königreich Polen nebst einer vorangehenden Übersicht der sämtlichen Gebirgsformationen von Polen und einer nachfolgenden Aufstellung der in Polen vorkommenden Mineralien"). Dokładny opis dotyczy zwłaszcza złoża w Miedzianej Górze, gdzie autor wiele lat pracował. W publikacji tej znajduje się mapa geologiczna rejonu położonego między Małogoszczem a Sandomierzem i Bodzentynem a Buskiem. W 1833 r. G. Blöde opublikował uzupełnienia do wspomnianej rozprawy, odnosząc się równocześnie do publikacji A. Schneidera (1829) i E. Beckera (1830). Rok później pisał o zmineralizowanych liliowcach z Jaworzni koło Kielc i rozważał genezę dolomitów odsłaniających się w Zagnańsku. W pracy z 1846 r. badacz zajął się szerzej obszarem Polski, wyróżniając „systemy”: sandomierski, sudecki i karpacki. I tę pracę zilustrował mapą. G. Blöde zebrał (głównie w Miedzianej Górze i Miedziance) imponującą, liczącą 19 tysięcy okazów, kolekcję

minerałów i skał, którą w 1835 r. sprzedał w Petersburgu. Postać badacza wydaje się godna przypomnienia, a jego dorobek naukowy (ceniony przez J. B. Puscha) bliższego poznania i historycznej oceny.

Kleczkowski A.S., 1970 - Z lat młodości G. G. Puscha (1790-1816). Prace Muzeum Ziemi, nr 15, cz. I, s. 95-111;
Kleczkowski A.S., 1972 - Jerzy Bogumił Pusch. Życie i dzieło w okresie Królestwa Polskiego (1816-1831). Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej, seria C, z. 17, s. 123-150; **Szczepański J.**, 1997 - Modernizacja górnictwa i hutnictwa w Królestwie Polskim w I połowie XIX w. Rola specjalistów niemieckich i brytyjskich. Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Kielce; **Wójcik Z.**, 1997 - Studia z dziejów rozpoznania bogactw mineralnych regionu świętokrzyskiego. Kielce.

CAROSI JAN FILIP - (18.05.1744 w Rzymie - 2.02.1799 w Woli Wodyńskiej koło Siedlec), geolog. Włoch z pochodzenia, studiował w Lipsku, zaproszony został do Polski przez króla Stanisława Augusta, w 1787 r. otrzymał polski indygenat i jako polski szlachcic popierał Konstytucję 3 Maja. Już w 1774 r. badał rudy żelaza w rejonie Gielniowa. Opublikował 3 prace (w języku francuskim i niemieckim) z zakresu mineralogii i geologii Polski. Najważniejsze dzieło nosi tytuł: „Reisen durch verschiedene polnische Provinzen, mineralogischen und anderen Inhalts” [Podróże po różnych prowincjach Polski, obserwacje mineralogiczne i inne]. Zostało ono wydane w dwu tomach w 1781 i 1784 r. w Lipsku. Obszerne fragmenty w tłumaczeniu polskim ukazały się także w „Magazynie Warszawskim Pięknych Nauk, Kunsztów i Różnych Wiadomości” i „Pamiętniku Historyczno-Politycznym” w latach 1784-1785. We wspomnianej pracy, mającej formę listów z podróży, znajdują się niezwykle interesujące opisy geologiczne (także krajoznawcze) terenów, kopalń i miejscowości głównie w regionie świętokrzyskim, m.in. Chęciny, Szydłowiec, Kielce, Miedzianki, Miedzianej Góry, Końskich, Buska. Carosi był pierwszym profesjonalnym geologiem, badaczem regionu świętokrzyskiego. Budzi podziw trafność jego spostrzeżeń i wniosków. Do dziś cytuje się tego badacza i sięga do jego opisów nieistniejących już odsłoneń geologicznych i kopalń. Carosi kierował także poszukiwaniami złóż soli w Krzesławicach i kopalnią węgla kamiennego w Szczakowej. Był członkiem Królewsko-Pruskiego Towarzystwa Miłośników Przyrody w Berlinie (od 1775 r.) i członkiem korespondentem Akademii Nauk w Petersburgu (od 1786 r.). Grób badacza znajduje się we wsi Wodynie. Widnieje na nim łaciński napis: „...stań przechodniu, niezwykle prochy depczesz...”

Gawęł A., 1973 - Obserwacje Jana Filipa Carosiego z 1783 r. nad epigenetycznym tworzeniem się krzemieni w skałach zawierających w sobie sole wapnia. Prace Muzeum Ziemi, nr 21, Prace z Zakresu Historii Nauk Geologicznych, cz. 1, s. 3-27;
Gąsiorowska N., Carosi Jan Filip. Polski Słownik Biograficzny, t. 3, s. 206-207; **Róźiewicz J.**, **Wójcik Z.**, 1975 - O Janie Filipie Carosim. Kwartalnik Historii Nauki i Techniki, nr 2, s. 221-245; **Wijaczka J.** (red.), 2002 - Świętokrzyski słownik biograficzny, t. 1 do 1795 r. Agencja Reklamowo-Wydawnicza „JARD”, Kielce; **Wójcik Z.**, 1979 - Opis górnictwa okolic Chęciny Jana Filipa Carosiego z 1781 roku. Studia Kieleckie, nr 1/21, s. 45-57; **Wójcik Z.**, 1997 - Studia z dziejów rozpoznania bogactw mineralnych regionu świętokrzyskiego. Kielce.

FERBER JOHANN JACOB - (9.09.1743 w Karlskronie w Szwecji - 12.04.1790 w Bernie w Szwajcarii), szwedzki mineralog i geolog. Był synem aptekarza. Studiował w Uppsali najpierw medycynę, potem mineralogię. Słuchał wykładów Karola Linneusza. Po studiach rozpoczął pracę jako urzędnik górniczy w Sztokholmie. Pogłębiał wiedzę w Niemczech, dokąd wyjechał w 1765 r. Był wybitnym geologiem, mineralogiem i chemikiem, profesorem przyrody w Mittawie (Jelgawie) i w Petersburgu, członkiem licznych akademii i towarzystw naukowych oraz autorem wielu prac naukowych. Podróżował po Europie (Czechy, Niemcy, Francja, Włochy, Holandia, Anglia, Szwajcaria, Polska). W Prusach otrzymał w 1786 r. tytuł nadradcy górniczego. W 1781 r. przyjechał do Polski na zaproszenie króla Stanisława Augusta w celu określenia perspektyw złóżowych kraju w zakresie rud metali i soli oraz zweryfikowania spostrzeżeń i wniosków J. F. Carosiego. Ferber odbył geologiczną podróż badawczą na trasie Warszawa - Kraków, odwiedzając głównie złoża świętokrzyskie: rejon Końskich, rejon Chęciny, Miedziankę, Miedzianą Górę, Karczówkę, Górnio, Szydłowiec, Busko. Był także w Olkuszu. Jego raport dla polskiego króla z 1781 r. został opublikowany po jego śmierci, w 1804 r., w Niemczech, w postaci 140-stronicowej książki: "Relation von der ihm aufgetragenen mineralogischen, Berg- und hüttenmännischen Reise durch einige polnische Provinzen". Raport ten jest zbliżony z relacją J. F. Carosiego. Badacz negatywnie ocenił m.in. celowość budowy warzelni soli w Busku, jednak tę inwestycję zrealizowano. Ferber był żonaty, miał córkę.

Eberhardt F., 2000 - Ein Schwede kommt nach Berlin. Der Mineraloge Johann Jacob Ferber (1743-1790). Berlinische Monatschrift, z. 3, s. 68-73; **Majewski S.**, 1929 - Zapomniana relacja górnicza Jana Jakóba Ferbera do króla Stanisława Augusta z r. 1781. Technik, t. 2, s. 685-687, 717-719; **Szczepański J.**, 1997 - Modernizacja górnictwa i hutnictwa w Królestwie Polskim w I połowie XIX w. Rola specjalistów niemieckich i brytyjskich. Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Kielce; **Wójcik Z.**, 1979 - Relacja o górnictwie kruszcowym okolic Chęciny i Miedzianki Jana Jakuba Ferbera z 1781 r. Studia Kieleckie, nr 1/21, s. 105-109; **Wójcik Z.**, 1985 - Z dziejów poszukiwań i eksploatacji solanek w Busku w XVIII wieku. Studia Kieleckie, nr 3/47, s. 113-128.

JAKUB IZRAELOWICZ Z PRZYTYKA - (1721 w Baranowie nad Wieprzem - po 1791), geolog-samouk. Poszukiwał rud miedzi w Górnie i Miedzianej Górze, za co otrzymał wynagrodzenie od króla Stanisława Augusta, a biskup Krzysztof Szembek, prezes Komisji Kruszcowej, wydał 16 kwietnia 1782 r. "zaświadczenie talentów wspomnianego Żyda". Jakub Izraelowicz miał także wymienione referencje członków Komisji Kruszcowej: Augusta Moszyńskiego i podkanclerzego koronnego Hiacynta (Jacka) Małachowskiego. Izraelowicz otrzymywał potem stałą pensję za usługi wykonywane z polecenia Komisji Kruszcowej. Poszukiwał także złóż soli w Bejskach, w Busku i w Rączkach koło Przedborza. Jakuba Izraelowicza miał na myśli kasztelan Jacek Jezierski, twierdząc w mowie sejmowej w 1791 r., że "wodę słoną w Wilczkowicach jako i w Busku, tudzież kopalnią w Rączkach wynalazł Żyd ubogi, ale przemyślny". Odkrycie (po wiekach zapomnienia) wód słonych w Busku przypisuje się jednak raczej kapelanowi buskich norbertanek ks. Franciszkowi Ossowskiemu, który zainicjował tu kopanie szybków w 1776 r. (otrzymał za to od króla 12 czerwca 1787 r. "pierścień szacowny"), ale istotnie na mapie okolic Buska zamieszczonej w drugim tomie pracy J. F. Carosiego (1784) jest także zaznaczony „Szyb żydowski” (Judenschacht). Szyb głębiony w Rączkach, w dobrach Jana Kantego Karwosieckiego, w świetle współczesnej wiedzy geologicznej skazany był od początku na niepowodzenie.

Guldon Z., Stępkowski L., 1986 - Żyd ubogi, ale przemyślny. Przemiany. Miesięcznik Społeczno-Kulturalny, nr 9 (189), s. 22-23;

Guldon Z., Stępkowski L., 1987 - Jakub Izraelowicz z Przytyka, nieznan geolog z XVIII wieku. Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego, nr 3-4, s. 123-125; Protokoły posiedzeń Komisji Kruszcowej 1782-1787 (opracowanie i redakcja: W. Różański, Z.J. Wójcik), 1987, Kraków-Kielce; **Wijaczka J.** (red.), 2002 - Jakub Izraelowicz z Przytyka [W:] Świętokrzyski słownik biograficzny, t. 1 do 1795 roku. Agencja Reklamowo-Wydawnicza „Jard”, Kielce.

JAŚKIEWICZ JAN DOMINIK PIOTR - (6.07.1749 we Lwowie - 14.11.1809 w Krakowie), lekarz, chemik, przyrodnik, geolog. Pochodził z rodziny nobilitowanych lwowskich Ormian. Doktorat medycyny uzyskał w Wiedniu w 1775 r. W latach 1782-1787 był profesorem nauk przyrodniczych i chemii w Szkole Głównej Koronnej (Uniwersytet Jagielloński), gdzie założył m.in. gabinet mineralogiczny i ogród botaniczny. Prawdopodobnie wskutek intryg kolegów, którym nie podobały się poglądy i reformy wprowadzane przez Jaśkiewicza, odszedł z uczelni i został lekarzem domowym margrabiostwa Wielopolskich w Pińczowie. Od 1789 do 1791 r. był konsyliarzem generalnym do spraw górnictwa i hutnictwa Komisji Skarbu Koronnego i przebywał głównie w Siewierzu. Delegowany przez Komisję Edukacji Narodowej od jesieni 1780 do wiosny 1781 r. odbył podróż naukową do Austrii, Włoch, Niemiec i Francji. W 1782 odbył (wraz z Pawłem Czenpińskim i Janem Schöfflerem) podróż geologiczną po ziemi świętokrzyskiej i krakowskiej. W 1784 r. towarzyszył jako ekspert w trzymiesięcznej podróży księcia Stanisława Poniatowskiego po krajach niemieckich. W tymże roku był z J. Forsterem w celach badawczych w Pińczowie i w Busku. 25 czerwca 1787 r. Jaśkiewicz wygłosił w Sali Jagiellońskiej Szkoły Głównej w Krakowie wykład w obecności króla Stanisława Augusta na temat geologii i bogactw mineralnych Polski. Zaprezentował światło geologiczne przemyslenia i wiedzę praktyczną zdobytą w czasie geologicznych podróży po kraju. W opublikowanym tekście wykładu autor mówi m.in. o bogactwach w skamieniałości odsłonięciach w Korytnicy (jako pierwszy), o wapieniach pińczowskich, marglach z rejonu Wiślicy, chęcińskich marmurach, złożach łożów pod Kielcami i Łagowem, o piaskowcach z Mniowa i Drzewicy, świętokrzyskich złożach miedzi, ołowiu i żelaza, o złożu siarki w Czarkowach i o słonych wodach w Busku. Jaśkiewiczowi przypisuje Z. Wójcik (1997) autorstwo planu geologiczno-górniczego kopalni w Miedzianej Górze koło Kielc, wykonanego we wrześniu 1782 r.

Czarniecki S., 1982 - Jan Jaśkiewicz i jego rola w dziejach nauk geologicznych w Polsce. Przegląd Geologiczny, t. 30, nr 10, s. 513-518; **Czarniecki S., Schiller B.**, 1966 - Jana Jaśkiewicza wykład o wodach mineralnych wraz z analizą źródła mineralnego w Krzeszowicach. Prace Muzeum Ziemi, nr 8, s. 49-74; **Kołodziejczyk J.**, 1927 - Rachunek za pierwszą wycieczkę fizjograficzną w 1782 r. Ziemia, R. 12, s. 476-477; **Madurowicz H.**, 1959 - Działalność naukowa Jana Jaśkiewicza. Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej, seria C, z. 3, s. 3-102; **Madurowicz H.**, 1959 - Jana Jaśkiewicza projekt kopalni węgla kamiennego. Kwartalnik Historii Kultury Materialnej, t. 7, nr 3, s. 454-460; **Madurowicz-Urbańska H.**, 1964 - Jaśkiewicz Jan Dominik Piotr. Polski Słownik Biograficzny, t. 11; **Siemion I.Z.**, 1992 - Podróż mineralogiczna Jana Jaśkiewicza. Analecta. Studia i Materiały z Dziejów Nauki, t. 1, nr 1; **Siemion I.Z.**, 1999 - Życiorysu Jana Jaśkiewicza epizod górniczy. Analecta. Studia i Materiały z Dziejów Nauki, t. 8, nr 2; **Wójcik Z.**, 1997 - Studia dziejów rozpoznania bogactw mineralnych regionu świętokrzyskiego. Agencja „JP”, Kielce.

MALA HILARY - (XVII w.), górnik z Niewachłowa pod Kielcami. Według napisanej mową wiązaną informacji gwardiana klasztoru bernardynów na Karczówce w Kielcach, ks. Antoniego Kuźniarskiego (początek XIX w.), Mała odkrył w górze Machnowskiej 7 grudnia 1646 r. trzy wielkie bryły galeny. Z największej bryły wykonana została (autorstwo rzeźby przypisuje się Sebastianowi Sali z Krakowa lub Augustowi van Oyen z Chęciny) figura św. Barbary wysokości 135 cm, która znajduje się w kościele na Karczówce. Z drugiej bryły powstała płaskorzeźba Matki Boskiej z Dzieciątkiem dla kolegiaty (obecnie bazyliki katedralnej) w Kielcach. W lipcu 1647 r. płaskorzeźba ta stanęła w ołtarzu kieleckich gwarków. Z trzeciej bryły została wykonana (zapewne z inicjatywy świętokrzyskiego potentata hutniczego Jana Gibboniego) figura św. Antoniego dla kościoła w Borkowicach (powiat Przysucha). Wszystkie rzeźby zachowały się do dziś. O szczegółach prac prospekcyjnych Mała opowiada legenda opublikowana po raz

pierwszy w 1855 r. na łamach „Biblioteki Warszawskiej”. Przetacza ją anonimowy autor (podpisany kryptonimem „C”), który wspomina, że pracuje od kilkunastu lat w górnictwie (inż. Czarkowski?). Autor informuje, że legendę opowiedział mu w 1849 r. Jacenty Skowroń z Niewachłowa (syn autora marmurowych świeczników, które do dziś stoją przy ołtarzu św. Barbary). Skowroń twierdził także, że jego żona jest potomkinią Hilarego Mali. Rudy ołowiu eksploatowane były między Karczówką a Niewachłowem w krasowych szczelinach, tzw. szparach, rozwiniętych w sieci uskoków. Szczegółowa lokalizacja miejsca wydobycia omawianych brył galeny (wg różnych źródeł: szpara Machnowska, szpara Machałowska) nie jest dziś jednoznaczna.

Hilary Mała. Legenda górnicza. Biblioteka Warszawska, 1855, z. 171, s. 575-578; Kielce wojewódzkie. Opis historyczno-statystyczny miasta z 1829 roku, opracował L. Stępkowski, 1999, Kielce, s. 82-83; **Langner T.**, 1982 - Statua świętej Barbary w kościele na Karczówce. [W:] Informator Towarzystwa Przyjaciół Górnictwa, Hutnictwa i Przemysłu Staropolskiego w Kielcach., Kielce, październik 1982, s. 17-31; **Pieniażek-Samek M.**, 2003, Kielce XVII-XVIII wiek. Słownik biograficzny. Akademia Świętokrzyska, Kielce; **Wijaczka J.** (red.), 2002 - Świętokrzyski słownik biograficzny, t. 1 do 1795 r. Agencja Reklamowo-Wydawnicza „JARD”, Kielce.

NIEDŹWIEDŹ JAN - (XVI/XVII), kuźnik, prospektor geologiczny, odkrywca złoża miedzi w Miedzianej Górze koło Kielc. Pochodził z kuźnicy Niedźwiedź (zwanej później Jasiów) nad Bobrzą. Odkrycia dokonał między 1590 a 1592 r., prawdopodobnie poszukując złoża rud żelaza (nad miedzianogórskim złożem miedzi występuje czapa żelazista). W 1595 r. złożo było już eksploatowane. Ostatnie 1425 t rudy miedzi wydobyto tu w czasie I wojny światowej. Prace poszukiwawcze na obszarze złoża prowadzone były jednak jeszcze po II wojnie światowej (poszukiwano tu wtedy pierwiastków promieniotwórczych). Badania wykonane przez Oddział Świętokrzyski PIG (Z. Rubinowski, Z. Kowalczewski) w latach 1966-1968 wykazały ostatecznie, że złożo miedzianogórskie nie ma już znaczenia gospodarczego.

Król P., Urban J., 2007 - Kopalnie miedzianogórskie. Agencja „JP” s.c., Kielce; **Miczulski S.**, 1972 - Początki rozwoju górnictwa i hutnictwa kruszcowego w rejonie Kielc od końca XVI w. [W:] Dzieje i technika świętokrzyskiego górnictwa i hutnictwa kruszcowego (Z. Kowalczewski - red.), Kielce, s. 79-99; **Wijaczka J.** (red.), 2002 - Świętokrzyski słownik biograficzny. Agencja Reklamowo-Wydawnicza „JARD”, Kielce.

OSIŃSKI JÓZEF HERMAN - (4.03.1738 w Dobrzykowie koło Płocka - 13.03.1802 w Warszawie), pijar, pedagog, autor i tłumacz prac zakresu fizyki, chemii, botaniki, hutnictwa i geologii. Pierwszy polski fizyk. Do zakonu pijarów wstąpił 20 sierpnia 1755 r. Studia przyrodnicze odbył w Wiedniu (1768-1771) i w Paryżu (1772). Następnie wykładał w Collegium Nobilium. Z zakresu geologii Osiński opublikował w 1782 r. dwa dzieła: "Nauka o gatunkach i szukaniu rudy żelaznej, topieniu jej w piecach wielkich i dymarkach, robieniu miechów drewnianych, stawianiu pieców na topienie rudy, o fryszerkach i frysowaniu żelaza surowego, laniu naczyń żelaznych, o robieniu stali z żelaza ciągnętego albo surowego" oraz "Opisanie polskich żelaza fabryk, w którym świadectwa historyków wzmiankujących miejsca minerałów przytoczone, przywileje nadane szukającym kruszców w całości umieszczone, początek wyrabiania u nas żelaza odkryty, rudy krajowej czterdzieści ośm gatunków w kolorach właściwych wydane i w szczególności wyłożone, piece i dymarki w całym Królestwie znajdujące się wyliczone, z żelaza krajowy zysk okazany, słownik kuzniacki, oprócz wyrazów technicznych, wiele wiadomości zawierający przydany". Opisując 48 odmian rud żelaza, autor wskazał lokalizację złóż (niemal wszystkie położone są w regionie świętokrzyskim), scharakteryzował ich warunki geologiczno-górniczne i jakość kopaliny. Opisał także miejsca eksploatacji piaskowców wykorzystywanych do wykładania pieców hutniczych (stąd wiemy na przykład, że świętokrzyskie piaskowce ze Smagowa były transportowane aż na Litwę). Osiński utrwalił w literaturze terminy fachowe, zaczerpnięte zapewne z języka świętokrzyskich górników, np.: ciąglica, płaskur, szyb, warpa, zroby, miedzianka ("Górnicy około Kielc rudę miedzianą biorący używają słowa miedzianka"). "Opisanie polskich żelaza fabryk..." jest najpełniejszym omówieniem stanu polskiego górnictwa i hutnictwa żelaza w końcu XVII w., a także ówczesnego stanu rozpoznania krajowych złóż rud żelaza.

Jasiuk J., 1993 - Renesansowy pijar doby Oświecenia. Rzecz o Józefie Hermanie Osińskim. [W:] Wkład pijarów do nauki i kultury w Polsce XVII-XIX wieku. (I. Stasiewicz-Jasiukowa - red.), Warszawa, Kraków, s. 309-318; Polski Słownik Biograficzny, t. 24, s. 336-338; **Wijaczka J.** (red.), 2002 - Świętokrzyski słownik biograficzny. Agencja Reklamowo-Wydawnicza „JARD”, Kielce; **Wójcik Z.**, 1980 - „Opisanie polskich żelaza fabryk” z 1782 r. Józefa Hermana Osińskiego. Przegląd Geologiczny, t. 28, nr 1, s. 34-36.

SCHNEIDER ADOLF - geolog i górnik niemiecki. Przybył do Królestwa Polskiego przed 1824 r. Był początkowo zawiadowcą górniczym Urzędu Górniczego w Dozorcostwie Olkusko-Siewierskim, a następnie, w latach 1826-1828, nad Kamienną.

Prawdopodobnie w 1828 r. został usunięty ze służby państwowej. Na zlecenie Wincentego Krasieńskiego podjął wtedy badania geologiczne na Podolu. W 1834 r. opublikował w niemieckim czasopiśmie naukowym relację z tych badań, a także z badań w Karpatach, w rejonie Skolego. Zamieścił tu też obserwacje z początku swojej podróży geologicznej (Opatów, Staszów). Wyniki badań geologicznych w Górach Świętokrzyskich przedstawił A. Schneider 1829 r. w obszernej pracy pt.: "Über die Struktur- und Lagerungs-Verhältnisse der Gebirgsbildungen am nördlichen Abhange des Sandomierer Gebirge, in Essen östlichen Gegenden" [O budowie geologicznej wschodniej części północnego zbocza Gór Sandomierskich], opublikowanej w berlińskim czasopiśmie górniczo-hutniczym. W pracy tej badacz, mieszkający – jak podaje – dłuższy czas w Opatowie, przedstawił szczegółowy opis odsłoneń geologicznych w licznych miejscowościach wspomnianej części Gór Świętokrzyskich.

Kleczkowski A.S., 1974 - Jerzy Bogumił Pusch – ostatni okres życia i działalności 1830-1846. Prace Muzeum Ziemi, nr 21, Prace z Zakresu Historii Nauk Geologicznych, cz. 2, s. 65-104; **Szczepański J.**, 1997 - Modernizacja górnictwa i hutnictwa w Królestwie Polskim w I połowie XIX w. Rola specjalistów niemieckich i brytyjskich. Kielce.

SCHÖFFLER (SZEFLER, SCHEFFLER) JAN PIOTR ERNEST - (23.09.1739 w Gdańsku - 1810 w Warszawie), lekarz, mineralog, radca górniczy, przyrodnik, kolekcjoner. W 1762 r. uzyskał tytuł doktora medycyny na Uniwersytecie w Królewcu. Autor kilku publikacji o tematyce przyrodniczej (w języku niemieckim), członek wielu towarzystw naukowych, kolekcjoner owadów, bursztynów skamieniałych ryb, muszli. Miał opinię dobrego mineraloga. W 1781 r. otrzymał propozycję Komisji Edukacji Narodowej napisania podręcznika przyrody. W 1782 r. został zaangażowany jako współpracownik Komisji Kruszcowej w celu poszukiwań złóż kopalni mineralnych w regionie świętokrzyskim. Odbił tu podróże geologiczne, m.in. z J. Jaśkiewiczem w 1782 r. i J. F. Carosim. Oceniał wartość złoża w Miedzianej Górze. Jego dokonania nie są jednak bliżej znane. Z. Rubinowski (1984) przypuszczał, że Schöffler mógł być autorem bardzo interesującego górniczo-geologicznego planu kopalni w Miedzianej Górze, wykonanego 19 września 1782 r., ale według innych badaczy mógł być nim raczej Stanisław Okraszewski ("Protokoły...", 1987) lub najprawdopodobniej Jan Jaśkiewicz (Wójcik, 1997).

Czerniakowska M., 1998 - Szefler (Scheffler, Schöffler) Jan Piotr Ernst [W:] Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego (Z. Nowak - red.), suplement 1, Gdańskie Towarzystwo Naukowe, Uniwersytet Gdański, Gdańsk, s. 310-311; Protokoły posiedzeń Komisji Kruszcowej 1782-1787 (opracowanie i redakcja: W. Różański, Z.J. Wójcik), 1987, Kraków-Kielce; **Rubinowski Z.**, 1984 - Interpretacja górniczo-geologiczna planu kopalni w Miedzianej Górze z 1782 roku. Studia Kieleckie, 1/41, s. 65-80; **Siemion I.Z.**, 1998 - Piotr Ernest Jan Scheffler, XVIII-wieczny gdańsko-warszawski przyrodnik i ekspert górniczy. Analecta. Studia i Materiały z Dziejów Nauki, t. 7, z. 2, s. 141-154; **Wójcik Z.**, 1997 - Studia dziejów rozpoznania bogactw mineralnych regionu świętokrzyskiego. Agencja „JP”, Kielce.

Tekst powyższy jest rozszerzoną wersją tekstu opublikowanego jako streszczenie referatu w czasopiśmie „Posiedzenia Naukowe Państwowego Instytutu Geologicznego (styczeń 2008 – grudzień 2008)”, t. 65, 2009: 32-36.